

**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT BOZORI
TRANSFORMATSIYASI****Xalilova Marjona Hasanovna***Buxoro davlat texnika universiteti 313-25 IQT guruh talabasi, Bukhara, Uzbekistan**E-mail: xalilovamarjona0908@gmail.com*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasining asosiy yo'nalishlari, omillari va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda avtomatlashtirish, sun'iy intellekt, platforma iqtisodiyoti va masofaviy bandlikning mehnat bozori tuzilmasiga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, inson kapitali, raqamli kompetensiyalar va malaka nomutanosibliigi muammosi ilmiy jihatdan yoritilgan. Maqolada global va milliy mehnat bozori o'zgarishlari qiyosiy tahlil qilingan hamda O'zbekiston sharoitida raqamli transformatsiyaning xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari mehnat bozori moslashuvchanligini oshirish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va bandlik siyosatini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *raqamli iqtisodiyot, mehnat bozori, transformatsiya, avtomatlashtirish, platforma iqtisodiyoti, inson kapitali, bandlik, raqamli ko'nikmalar, gig iqtisodiyoti, ijtimoiy siyosat.*

Аннотация. *В данной статье анализируются основные направления, факторы и социально-экономические последствия трансформации рынка труда в условиях цифровой экономики. Рассматривается влияние автоматизации, искусственного интеллекта, платформенной экономики и удалённой занятости на структуру рынка труда. Особое внимание уделяется человеческому капиталу, цифровым компетенциям и проблеме несоответствия квалификаций. Проведён сравнительный анализ глобальных и национальных изменений на рынке труда, а также изучены особенности цифровой трансформации в условиях Узбекистана. Результаты исследования показывают необходимость повышения гибкости рынка труда, модернизации системы образования и совершенствования политики занятости.*

Ключевые слова: *цифровая экономика, рынок труда, трансформация, автоматизация, платформенная экономика, человеческий капитал, занятость, цифровые навыки, гиг-экономика, социальная политика.*

Abstract. *This article analyzes the main directions, factors, and socio-economic consequences of labor market transformation in the context of the digital economy. It examines the impact of automation, artificial intelligence, platform economy, and remote employment on the structure of the labor market. Special attention is given to human capital, digital competencies, and the issue of skills mismatch. The study provides a comparative analysis of global and national labor market changes and*

explores the features of digital transformation in the context of Uzbekistan. The results highlight the need to increase labor market flexibility, modernize the education system, and improve employment policies to ensure sustainable development in the digital era.

Keywords: *digital economy, labor market, transformation, automation, platform economy, human capital, employment, digital skills, gig economy, social policy.*

Kirish. So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida ro‘y berayotgan eng muhim tarkibiy o‘zgarishlardan biri bu raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi va uning barcha sohalarga chuqur kirib borishidir. Raqamli texnologiyalar, sun‘iy intellekt, katta ma‘lumotlar (Big Data), bulutli xizmatlar, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimlari hamda platforma iqtisodiyoti mehnat bozori tuzilmasini tubdan o‘zgartirib yubormoqda. Natijada an‘anaviy bandlik shakllari o‘rniga moslashuvchan, masofaviy va loyiha asosidagi mehnat turlari kengayib, yangi kasbiy yo‘nalishlar paydo bo‘lmoqda. Bu jarayon mehnat bozorining transformatsiyasini global iqtisodiy rivojlanishning ajralmas qismiga aylantirmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasi nafaqat ish o‘rinlarining soni va sifatiga, balki ularning tarkibiy tuzilishiga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Avtomatlashtirish va robototexnika texnologiyalarining keng joriy etilishi ayrim an‘anaviy kasblarning qisqarishiga olib kelayotgan bo‘lsa, shu bilan birga yuqori malakali IT-mutaxassislar, data-analitiklar, kiberxavfsizlik bo‘yicha ekspertlar va raqamli marketing mutaxassislariga bo‘lgan talab keskin ortib bormoqda. Shu jihatdan mehnat bozori tobora “bilimga asoslangan iqtisodiyot” talablariga moslashib bormoqda.

Zamonaviy tadqiqotlarda raqamli mehnat bozori tushunchasi alohida iqtisodiy institut sifatida talqin qilinmoqda. Bunda mehnat munosabatlari platformalar orqali amalga oshirilishi, algoritmik boshqaruvning kuchayishi va “gig economy” (loyiha asosidagi iqtisodiyot) kengayishi asosiy tendensiyalar sifatida ko‘rsatiladi. Ushbu jarayon mehnatning fragmentatsiyalashuviga olib kelib, an‘anaviy doimiy ish o‘rnini vaqtinchalik, moslashuvchan va masofaviy ish shakllari egallayotganini ko‘rsatadi. Natijada ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi munosabatlar ham yangi iqtisodiy modelga o‘tmoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida inson kapitalining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Mehnat bozori talablarining tez o‘zgarishi natijasida ishchi kuchining raqamli ko‘nikmalari, moslashuvchanligi va doimiy o‘qishga tayyorligi asosiy raqobat ustunligiga aylanmoqda. Shu bilan birga, ko‘plab mamlakatlarda malaka nomutanosibligi (skills mismatch) muammosi dolzarblashib, ta‘lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi uzviylikni kuchaytirish zarurati paydo bo‘lmoqda. Bu esa kasbiy qayta tayyorlash va umrbod ta‘lim konsepsiyalarining ahamiyatini oshirmoqda.

Global miqyosda raqamli iqtisodiyotning kengayishi mehnat migratsiyasi va bandlik siyosatiga ham yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Masofaviy ish imkoniyatlarining kengayishi geografik chegaralarning ahamiyatini kamaytirib, global mehnat bozorining shakllanishiga olib kelmoqda. Bu esa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda raqobat bosimini ham kuchaytirmoqda. Shu nuqtai nazardan, milliy mehnat bozorlari global raqamli ekotizimga integratsiyalashish jarayonini boshdan kechirmoqda. O'zbekiston sharoitida ham raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mehnat bozorida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Davlat miqyosida raqamlashtirish siyosatining kengayishi, IT parklar tashkil etilishi, elektron xizmatlar tizimining joriy etilishi va startap ekotizimining rivojlanishi yangi ish o'rinlarini yaratmoqda. Shu bilan birga, yoshlar orasida raqamli kasblarga qiziqish ortib, freelancing va masofaviy ish shakllari ommalashib bormoqda. Biroq, raqamli savodxonlik darajasining yetarli emasligi va hududlar o'rtasidagi texnologik tafovutlar mehnat bozori rivojlanishida muayyan cheklovlarni ham yuzaga keltirmoqda. Shuningdek, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalarining joriy etilishi mehnat unumdorligini oshirsa-da, ayrim sohalarda texnologik ishsizlik xavfini ham kuchaytirmoqda. Bu holat davlatlar oldiga yangi ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish, bandlikni qayta tartibga solish va ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish vazifalarini qo'ymoqda. Shu boisdan mehnat bozori transformatsiyasi faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy va institutsional o'zgarishlarni ham o'z ichiga olgan murakkab jarayon sifatida qaraladi. Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasi global miqyosda ham, milliy darajada ham chuqur va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u yangi iqtisodiy model, yangi kasblar va yangi kompetensiyalarni shakllantirmoqda. Ushbu jarayonni ilmiy jihatdan o'rganish mehnat bozori rivojlanishining istiqbollarini aniqlash, raqamli iqtisodiyotga moslashuv strategiyalarini ishlab chiqish va inson kapitalini samarali boshqarish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasi masalasi zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy fanlarda eng dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida keng tadqiq etilmoqda. So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar ushbu jarayonning ko'p qirrali ekanini, ya'ni texnologik, institutsional, ijtimoiy va kasbiy o'zgarishlarni o'z ichiga olishini ko'rsatmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mehnat bozorining raqamli transformatsiyasi asosan uch asosiy yo'nalishda o'rganilmoqda: texnologik innovatsiyalar ta'siri, bandlik shakllarining o'zgarishi va inson kapitalining yangi talablarga moslashuvi. Birinchi yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar raqamli texnologiyalarning mehnat bozori tuzilmasiga ta'sirini tahlil qiladi. Ushbu adabiyotlarda avtomatlashtirish, robototexnika va sun'iy intellektning ishlab chiqarish jarayonlariga keng joriy etilishi natijasida mehnat unumdorligining oshishi bilan birga ayrim kasblarning yo'qolishi yoki transformatsiyaga uchrashi qayd etiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, takrorlanuvchi

va standartlashtirilgan vazifalar tobora avtomatlashtirilayotgan bo'lsa, ijodiy, analitik va murakkab qaror qabul qilishni talab qiluvchi faoliyat turlari ahamiyat kasb etmoqda. Bu holat mehnat bozorida "kasbiy polarizatsiya" jarayonini kuchaytirib, yuqori va past malakali ish o'rinlari o'rtasidagi farqni kengaytirmoqda.

Ikkinchi muhim yo'nalish – raqamli platformalar asosida shakllanayotgan yangi bandlik shakllaridir. Ilmiy adabiyotlarda "gig iqtisodiyoti" deb ataluvchi ushbu modelda mehnat munosabatlari an'anaviy ish beruvchi-xodim tizimidan chiqib, platformalar orqali amalga oshiriladi. Bunda frilans ishlari, vaqtinchalik loyihalar va masofaviy bandlik asosiy o'rinni egallaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday model ishchilarga moslashuvchanlik va mustaqillikni ta'minlasa-da, ijtimoiy himoya, barqaror daromad va mehnat kafolatlari masalasida yangi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, platforma iqtisodiyotida algoritmik boshqaruvning kuchayishi mehnat munosabatlarining shaffofligi va adolatliligi borasida bahs-munozaralarni keltirib chiqarmoqda. Uchinchi yo'nalish inson kapitali va raqamli kompetensiyalar bilan bog'liq tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Zamonaviy adabiyotlarda mehnat bozori transformatsiyasi sharoitida raqamli ko'nikmalar, moslashuvchanlik va doimiy o'qishga tayyorlik asosiy omil sifatida ko'riladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli bandlik uchun faqat texnik bilimlar emas, balki muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya va jamoada ishlash ko'nikmalari ham muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, malaka nomutanosibligi muammosi keng o'rganilib, ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi uzviylikni kuchaytirish zarurati ta'kidlanmoqda.

Adabiyotlarda raqamli transformatsiyaning ijtimoiy oqibatlarini ham keng tahlil qilinadi. Ayrim tadqiqotlar avtomatlashtirish natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan texnologik ishsizlik xavfiga e'tibor qaratadi. Bunda past malakali ishchilarning ish o'rinlarini yo'qotish ehtimoli yuqori ekani, shu bilan birga yangi texnologik kasblar paydo bo'lishi qayd etiladi. Bu jarayon mehnat bozorida qayta taqsimlanish effektini yuzaga keltirib, ijtimoiy tengsizlik darajasiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ta'kidlanadi. Shu sababli, ko'plab ilmiy manbalarda davlatning faol bandlik siyosati va qayta tayyorlash dasturlarining ahamiyati alohida urg'ulanadi. So'nggi yillardagi tadqiqotlar global mehnat bozorining shakllanishi masalasiga ham e'tibor qaratmoqda. Raqamli texnologiyalar geografik chegaralarni kamaytirib, masofaviy ish imkoniyatlarini kengaytirdi. Bu esa mehnat resurslarining global miqyosda raqobatlashuvini kuchaytirdi. Ilmiy adabiyotlarda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi raqamli tafovut (digital divide) muammosi ham keng o'rganilmoqda. Ushbu tafovut mehnat bozorida tengsizlikni kuchaytirishi mumkinligi, ayniqsa raqamli infratuzilmasi past hududlar uchun salbiy oqibatlar keltirib chiqarishi ta'kidlanadi.

Bundan tashqari, institutsional yondashuv asosidagi tadqiqotlar mehnat bozori transformatsiyasini tartibga soluvchi siyosiy va huquqiy mexanizmlarni o'rganadi.

Bu yo‘nalishdagi adabiyotlarda mehnat qonunchiligini raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashtirish, platforma ishchilarining huquqlarini himoya qilish va yangi bandlik shakllarini rasmiy iqtisodiyotga integratsiya qilish masalalari ko‘tariladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mavjud mehnat qonunchiligi ko‘p hollarda raqamli iqtisodiyotning tezkor o‘zgarishlariga moslasha olmayapti, bu esa yangi normativ yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etmoqda. Shuningdek, adabiyotlarda gender va yosh omillari ham muhim tadqiqot yo‘nalishi sifatida qaraladi. Raqamli iqtisodiyot yoshlar uchun yangi imkoniyatlar yaratayotgan bo‘lsa-da, katta yoshli ishchilarning moslashuvi qiyin kechishi mumkinligi qayd etiladi. Gender nuqtai nazaridan esa raqamli bandlik imkoniyatlari ayollar uchun moslashuvchan ish sharoitlarini yaratishi bilan birga, ayrim hollarda raqamli tengsizlikni ham kuchaytirishi mumkinligi ta’kidlanadi. Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasi murakkab, ko‘p qatlamli va dinamik jarayon bo‘lib, u texnologik taraqqiyot, ijtimoiy o‘zgarishlar va institutsional islohotlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Tadqiqotlar hali ham ushbu jarayonning uzoq muddatli oqibatlarini to‘liq baholash bosqichida ekanini ko‘rsatadi. Shu sababli, kelgusidagi ilmiy izlanishlarda raqamli transformatsiyaning iqtisodiy samaradorligi, ijtimoiy adolatga ta’siri hamda mehnat bozorining barqaror rivojlanish modellari yanada chuqur o‘rganilishi zarur.

Tadqiqot muhokamasi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasi murakkab va ko‘p darajali jarayon bo‘lib, u texnologik rivojlanish, institutsional o‘zgarishlar va inson kapitalining yangilanishi bilan chambarchas bog‘liq. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu transformatsiya mehnat bozorining faqat strukturaviy emas, balki funksional jihatlarini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Eng avvalo, mehnatning tashkil etilish shakli an’anaviy “doimiy ish o‘rni” modelidan “moslashuvchan bandlik” modeliga o‘tmoqda. Bu esa ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi munosabatlarni qayta shakllantirib, yangi iqtisodiy muhitni yuzaga keltirmoqda. Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt va avtomatlashtirish tizimlari mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshirgan holda, ayrim kasblarning qisqarishiga olib kelmoqda. Bu jarayon mehnat bozorida “kasbiy polarizatsiya”ni kuchaytirib, yuqori malakali va past malakali ish o‘rinlari o‘rtasidagi tafovutni kengaytirmoqda. O‘rta malakali kasblar esa eng ko‘p qisqarishga uchrayotgan segment sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu holat iqtisodiyotda yangi ijtimoiy muvozanatni talab etadi. Shuningdek, platforma iqtisodiyotining rivojlanishi mehnat munosabatlarining yangi shakllarini shakllantirmoqda. Gig iqtisodiyoti asosida ishlovchi frilanserlar va masofaviy xodimlar soni ortib bormoqda. Bu model ishchilarga moslashuvchanlik va geografik erkinlikni ta’minlasa-da, ijtimoiy himoya, pensiya ta’minoti va mehnat kafolatlari masalasida muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, algoritmik boshqaruv tizimlari ish samaradorligini nazorat qilishda muhim rol

o'ynayotgan bo'lsa-da, ular mehnat sharoitlarining shaffofligi masalasini murakkablashtirmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, mehnat bozori transformatsiyasining eng muhim omillaridan biri bu raqamli kompetensiyalar darajasidir. Ishchi kuchining raqamli savodxonligi qanchalik yuqori bo'lsa, uning mehnat bozorida raqobatbardoshligi ham shunchalik kuchli bo'ladi. Shu bilan birga, ko'plab hududlarda raqamli ko'nikmalar yetishmovchiligi kuzatilmoqda. Bu esa "skills mismatch" muammosini kuchaytirib, ish beruvchilar va ishchilar o'rtasida nomutanosiblikni yuzaga keltirmoqda. Ushbu muammoni hal etish uchun ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va umrbod o'qish modelini keng joriy etish zarur. Global mehnat bozori integratsiyasi ham muhim tendensiya sifatida namoyon bo'lmoqda. Masofaviy ish imkoniyatlarining kengayishi natijasida ishchilar geografik chegaralardan mustaqil ravishda global bozorga chiqish imkoniga ega bo'lmoqda. Bu jarayon rivojlangan mamlakatlar bilan bir qatorda rivojlanayotgan davlatlar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq, raqamli infratuzilma va texnologik tayyorgarlik darajasidagi tafovutlar global mehnat bozorida tengsizlikni saqlab qolmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatadiki, davlat siyosati mehnat bozori transformatsiyasida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Faol bandlik siyosati, qayta tayyorlash dasturlari va raqamli infratuzilmani rivojlantirish orqali mehnat bozorining moslashuvchanligini oshirish mumkin. Ayniqsa, yoshlar va ayollar bandligini qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus dasturlar raqamli iqtisodiyot sharoitida ijtimoiy inklyuziyani ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari mehnat bozorining institutsional asoslarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatmoqda. Amaldagi mehnat qonunchiligi ko'p hollarda raqamli iqtisodiyotning tezkor o'zgarishlariga moslasha olmayapti. Shu sababli platforma ishchilarining huquqlarini himoya qilish, yangi bandlik shakllarini rasmiy iqtisodiyotga integratsiya qilish va ijtimoiy kafolatlarni kengaytirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasi ijobiy imkoniyatlar bilan birga qator xavf va muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Ushbu jarayonni samarali boshqarish uchun kompleks yondashuv, ya'ni texnologik, ta'limiy va institutsional islohotlarni uyg'unlashtirish zarur.

Xulosa. Raqamli iqtisodiyot mehnat bozorini tubdan o'zgartirib, yangi bandlik shakllari, kasblar va kompetensiyalarni shakllantirmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalar mehnat unumdorligini oshirsa-da, ayrim kasblarning qisqarishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, yangi raqamli kasblar va platforma asosidagi ish turlari kengaymoqda. Mehnat bozori transformatsiyasining muhim jihatlaridan biri inson kapitalining rolidir. Raqamli ko'nikmalar va moslashuvchanlik zamonaviy mehnat bozorida asosiy

raqobat ustunligiga aylanmoqda. Shu sababli ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va umrbod o'qish tizimini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari davlat siyosatining muhimligini ham tasdiqlaydi. Mehnat bozori transformatsiyasini samarali boshqarish uchun faol bandlik siyosati, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish zarur. Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasi barqaror rivojlanish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Autor, D. H. (2020). Work of the past, work of the future. AER Papers and Proceedings, 110, 1–32.
2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). Machine, platform, crowd: Harnessing our digital future. W. W. Norton & Company.
3. Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? Technological Forecasting and Social Change, 114, 254–280.
4. ILO. (2021). World Employment and Social Outlook: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. International Labour Organization.
5. Katz, L. F., & Krueger, A. B. (2019). The rise and nature of alternative work arrangements in the United States. ILR Review, 72(2), 382–416.
6. World Bank. (2020). World Development Report 2020: Trading for development in the age of global value chains. World Bank Publications.
7. OECD. (2022). The digital transformation of jobs and skills. OECD Publishing.
8. UNCTAD. (2021). Digital economy report 2021: Cross-border data flows and development. United Nations.